

Redaktionelt

Da den store engelske fængselsreformatør, John Howard (1726-1790), i tiden op til den franske revolution rejste Europa tyndt for at studere forholdene for de indespærrede i de forskellige lande, blev han forarget dybt i sit filantropiske hjerte over, ”at man inden for de samme mure har kunnet forvise almindelige forbrydere; unge drenge, som forstyrrede freden i deres familier eller forødede deres formue; vagabonder og vanvittige.” (Foucault 2003: 77). John Howard viede sit liv til at forbedre fangernes forhold, og i det efterfølgende århundrede kom hans buste til at pryde indgangspartierne på mange engelske fængsler.

Michel Foucault fortæller rejseanekdoten i kapitlet om Den Store Indespærring i sin disputats fra 1961, der senere udkom under titlen *Galskabens historie i den klassiske periode*. For Foucault er pointen imidlertid ikke, at Howard reformerer fængslet, men at han var med til at opfinde det. Den klassiske tids interneringscentre, hvad enten det blev kaldt fængsler, tugthuse eller hospitaler, havde ikke meget – om overhovedet noget – til fælles med de moderne fængsler, vi kender i dag. Når unge fredsforstyrrelser, vagabonder og vanvittige kunne spærres inde sammen med almindelige forbrydere, var det ikke, fordi de også blev regnet for kriminelle, men fordi de alle på en eller anden måde repræsenterede et brud på den offentlige orden, som efter reformationen blev sat i højsædet af det arbejdsomme og fremadstræbende borgerskab. De unge fredsforstyrrelseres ophold blandt de indespærrede var oftest sket på foranledning af deres egne familier; de lokale administratorer af interneringshusene havde fuldmagt til at drive alle vagabonder og tiggere sammen for at anbringe dem under ordnede forhold; og de vanvittige havde for længst mistet deres status af hellige enfoldige, der i middelalderen repræsenterede en særlig religiøs erfaring. Sammen med de fattige og elendige havde de vanvittige haft krav på almisse, så sandt som Kristus selv havde sagt, at hvad I har gjort imod den mindste af mine brødre, det har I gjort imod mig (Matt. 25,40). Nu gjorde

en anden religiøs målestok sig gældende. Salig var den, som i sit ansigts sved havde arbejdet sig til den velstand her på jorden, som han fortjente.

I den klassiske periode blev den private velgørenhed erstattet af offentlig omsorg i lukkede institutioner, og de fattige og elendige, som tiggede på gader og stræder i stedet for at banke på og bede om denne omsorg, de fortjente indespærringen så meget desto mere. Middelalderens og Renæssancens gamle spedalskhedshospitaler blev omdannet til interneringshuse, hvor alle de dovne, de løsagtige, de uproduktive, kort sagt de socialt unyttige, kunne få til livets ophold og samtidig lære arbejdets velsignelse at kende i de dertil indrettede værksteder. Arbejde og fattigdom var hinandens simple modsætninger, og hvis arbejdet ikke ligefrem adlede, så tjente indespærringen i det mindste som moralsk fordømmelse af elendigheden.

Derfor denne sammenblanding af eksistenser, der for John Howards moderne blik var blevet helt uens elementer. Hvor borgerskabet i den klassiske periode kunne alliere sig med monarkiet om at administrere den offentlige orden ved hjælp af tvangsanstalter for de udstødte, dér ville oplysningstidens borgerskab gøre op med monarkiets arbitrære magtudøvelse. Det gjaldt i interneringsanstalterne, såvel som på skafottet. Med den berejste Howard som den fremmeste pioner begyndte repræsentanter for det oplyste borgerskab at gøre interneringshusene i Europa og Nordamerika til genstand for en regulær dannelsessturisme. En ny følsomhed begyndte i alliance med de gryende humanvidenskaber at skelne imellem dem, der burde behandles for deres sindslidelse, dem der blot behøvede skolens tugt, dem der måtte bide skammen i sig på fattiggården, og dem der ifølge loven var henfaldne til straf. Til de sidste opfandt man fængslet.

Det moderne fængsel er de institutioner og bygninger i Europa og Nordamerika, der fra omkring 1770 og frem blev eksponenter for idéen om indespærring som en privilegeret straffeform – en idé, der fortrængte de offentlige pinestraffe under enevælden, fjernede afstraffelsen fra det offentlige rum, isolerede de kriminelle som en specifik gruppe af udstødte og funderede sine idealer i oplysningstidens europæiske humanisme. Hvor indespærring i den klassiske periode 'blot' havde været en tilbageholdelse af de subjekter, som forstyrrede den offentlige orden eller truede monarkens suverænitæt, dér blev det nu til en specifik straf.

Det var netop udgangspunktet for Michel Foucaults senere hovedværk fra 1975, *Overvågning og straf*, der fortsætter, hvor kapitlet om Den Store Indespærring slap. I dag kan vi stadig bruge Foucaults blik for fængslet som en *grænseinstitution*, der definerer forskellen mellem *ude* og *inde* i vores samfund, og som derfor har et særligt potentiale til at sige noget om samfundet som helhed. Spørgsmålet er imidlertid om fængslet i 2009 har noget afgørende nyt at sige, i forhold til Foucaults diagnose fra 1975.

I 1975 så Foucault fængslet som inkarnationen af de disciplinære teknikker, der havde bredt sig overalt i samfundet. Fra militæret og det statslige bureaukrati havde disciplineringen af kroppen siden det 17. århundrede bredt sig til samfundets mange institutioner. Ikke mindst fabrikkerne, skolerne og fængslerne var de institutioner, hvor man tydeligst kunne iagttage den minutuise overvågning og kontrol med enhver handling, enhver bevægelse, som mennesket – fangen – måtte tilpasse sig. Disciplineringen i fængslerne beskrev et fængselsagtigt samfund.

Et nyt fænomen, der ikke lader sig beskrive inden for rammerne af Foucaults begreb om disciplinære teknikker, har imidlertid trængt sig stadig mere på lige siden. Et fænomen, der meget passende kan betegnes som Den Nye Store Indespærring.

I dag er vi vidner til et amerikansk fængselssystem, der har ekspanderet eksplosivt igennem de sidste 30 år og gjort USA fortjent til betegnelsen Verdens Første Fængsels-samfund. Siden 1970'erne er antallet af indsatte i USA steget med over 500 procent. Mindre end fem procent af verdens befolkning bor i USA, mens næsten en fjerdedel af verdens fangebefolkning sidder i amerikanske fængsler. Antallet af fængslede i Europa ligger på omkring 60 til 125 per 100.000 indbyggere. Det samme tal er i USA nu over 750 per 100.000 indbyggere. Kun i Rusland findes der tal, som kan sammenlignes, og der er indespærringsraten for nedadgående. Alene omfanget af det amerikanske fængselssystem og antallet af indespærrede fortæller os med statistisk nøgternhed, at der er noget helt nyt på spil.

Da Foucault skrev *Overvågning og straf*, var det i høj grad under indtryk af de voldsomme fangeoprør, der fandt sted i USA og Europa i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne. Når vi hører om fangeoprør i dag, stammer historierne ofte fra tredjeverdenslande, hvor forholdene er endnu mere horrible og fængslerne endnu mere overfyldte end i USA. Der findes ganske vist en undergrund af organisationer og internetsider¹ i USA, der forsøger at gøre opmærksom på diskrimination af minoriteter i retssystemet, groteske hårde domme, der helt har forladt princippet om proportionalitet i straffen, og horrible fængselsforhold, der under betegnelsen 'prisoner abuse' kun når retssalene og mediernes mainstream, når billedokumentation gør en sag umulig at ignorere.

Det var tilfældet, da vagter fra Brazoria County Detention Center i Texas i 1997 lavede en video, der viser hvordan fanger bliver tvunget til at kravle nøgne ud af deres celler af vagter bevæbnet med elektriske stave og hunde (www.youtube.com: 'Abu Ghraib in the USA – Naked Torture and Death'). To vagter blev idømt fængselsstraffe, og adskillige fanger fik tilkendt kompensation. Brazoria er glemt af de fleste, men som antydning på youtube har en anden be-

givenhed siden bidraget til at sætte fokus på det amerikanske fængselssystem. Spørgsmålet kaster stadig dønninger gennem mediestrømmen i form af en sejlivet tortur-debat her fem år efter: Hvordan var Abu Ghraib mulig?

Det er ikke et spørgsmål, der vil blive besvaret i dette nummer af SLAG-MARK. Adskillige journalister med den legendariske Seymour Hersh i spidsen har besvaret spørgsmålet ved at gøre op med myten om 'a few bad apples' og blotlægge en 'Chain of Command' (Hersh 2004), der igennem juridisk spidsfindighed, vagt formulerede ordrer og uddelegering af ansvar nedad i systemet har tegnet et billede af Bush-administrationens moralske og retslige fallitbo.

Der kan ikke drages en direkte parallel fra Abu Ghraib til det amerikanske fængselssystem, ikke blot fordi konteksten i det krigshærgede Irak var en anden, men også fordi den amerikanske fængselsledelse delte jurisdiktionen med de irakiske myndigheder, og fordi en stor del af personalet var militærpoliti. Som sagen viste, var en del af militærpolitiet imidlertid udvalgt netop på grund af deres baggrund som fangevogtere i det civile amerikanske fængselssystem (Sharma 2008: 121). To af de seks 'bad apples', der blev brugt til at forsikre verden om, at uhyrlighederne ikke var repræsentative for det Amerika, præsident Bush kendte, havde en fortid som fangevogtere i det civile amerikanske fængselssystem.

Hvad enten vi nøjes med de statistiske betragtninger over de amerikanske fængselssystem, eller vi tillader os at drage generaliseringer ud af eksemplerne fra Brazoria og Abu Ghraib, så er de disciplinære teknikker, der i sagens natur sætter fokus på det enkelte individ, i dag utilstrækkelige som forklaringsmodel i et fængselssystem, der har fået karakter af masseindespærring (Garland 2001). I et samfund, hvor fængslet er blevet en del af den normale erfaringshorisont for underprivilegerede befolkningsgrupper, hvor fangerne sover i gymnastiksalene i de overfyldte fængsler, hvor de offentlige udgifter til fængslerne stiger, mens uddannelsessystemet og programmer til resocialisering, narkoafvending, psykiatrisk behandling etc. bliver beskåret, er der i sagens natur ikke meget overskud til individualisering. Under disse betingelser sker det stadig oftere, at de sindssyge, de uopdragne og dem med en afvigende livsstil igen bliver udstødt sammen med de almindelige forbrydere. Vi har med det post-disciplinære fængsel igen fået en skraldespand til alle de eksistenser, der har vanskeligst ved at legitimere sig som produktive samfundsborgere. Men dermed ikke være sagt, at vi er ved at vende tilbage til den klassiske periode. Så langt fra. Nu sker udstødelsen i kølvandet på socialstatens tilbagetog og med den moderne retsstats midler.

Man kunne spørge, hvor den borgerlige følsomhed, som John Howard var foregangsmand for, er blevet af. Den lever, om end hårdt trængt af en "tough

on crime”-retorik, der med USA som base har spredt sig over hele kloden de sidste 30 år. Flere og længere straffe bliver med en refleksagtig forudsigelighed promoveret som den universelle løsning, hver gang en spektakulær forbrydelse rammer forsiderne. Man kan diskutere, om det er følsomheden over for de fængslede, der kommer til udtryk i Hollywoods mange fængselsfilm. Hovedpersonen er for det meste uskyldigt dømt, men baggrunden er næsten altid et fængselsssamfund hinsides lov og orden, hvor brutal magtmisbrug fra personalets side og blodige konflikter fangerne imellem hører til de naturlige vilkår – en *anden natur*, som filmene sjældent anfægter, når det kommer til stykket. Man kan også diskutere, om denne følsomhed er til stede i den flom af dokumentarfilm fra de amerikanske fængsler, der har spredt sig over tv-kanalerne de senere år. Er der tale om en hudfletning eller en promovering af fængselsystemet, når kameraerne inviteres indenfor i underbemandede og overfyldte fængsler, hvor bandekrigene raser hårdere end i ghettoerne, hvor narkosalget blomstrer, og hvor administrative og ekstras juridiske regler kan forlænge straffen eller sende fanger i isolation? Og hvad sker der i de fængsler, hvor hverken journalister med kamera eller Howards intellektuelle arvtagere får lov at kigge indenfor? Der forbliver ’prisoner abuse’ et rygte, der ikke holder i retten. Og man kan ikke ligefrem påstå, at der eksisterer et folkeligt pres for at åbne fængslerne for en ny bølge af humanistisk engagement i de fængslede skæbner. Først når der kommer billeder på, når forholdene bliver dokumenteret – hvad enten det skyldes dumhed og naivitet eller indignation og skam – så kommer den følsomhed, som bunder i oplysningstidens humanistiske ideal om en ’human’ behandling af fangerne, til udtryk. Når Abu Ghraib overhovedet blev en skandale, er det fordi denne følsomhed stadig sidder dybt i os.

Men som Foucault viste os i *Overvågning og straf*, så er problemet næppe løst med en geninvestering i denne humanistiske følsomhed. Det var nemlig denne følsomhed, der i samarbejde med humanvidenskabernes nøgterne blik gjorde fængslerne til menneskelaboratorier, der alle gode intentioner til trods fejlede i deres bestræbelser på at skabe det gode menneske i cellens isolation. Heller ikke i dag er der grund til at tro, at der kan komme bedre mennesker ud af et reformeret fængsel. Resocialiseringstanken lever videre i forskellige afskygninger, men fængslets historie er stadig historien om et mislykket projekt. Hvad vi derimod vil fastholde er, at et samfund stadig kan kendes på, hvordan det behandler sine udstødte.

I dette temanummer af SLAGMARK om fængslets idéhistorie kunne undertitlen passende være ’fra menneskelaboratorium til masseindespærring’. Historisk spænder bidragene fra det 18. århundredes gryende interesse for de indespærrede, til rehabiliteringstankens sammenbrud i 1970’ernes USA og den

nye store indespærring, hvis sociale og politiske konsekvenser vi kun kan begynde at ane. Ind imellem disse vendepunkter indeholder SLAGMARK også et nyt blik på det 19. århundredes systematiske forsøg på at udvinde viden om og afrette de fængslede, samt det 20. århundredes kriminologi, der bygger videre på vidensproduktion i fængslerne samtidig med at den etablerer sig som ekspertviden og vejleder af kriminalpolitikken.

Vi indleder temaet med artiklen "Fængselslaboratoriet" af den norske professor i idéhistorie, Espen Schaanning. Schaanning indfører en distinktion imellem tre diskurser, fængselsdiskursen, den kriminologiske diskurs og den kriminalpolitiske diskurs, som uddybes i diskussion med David Garland og Michel Foucault. Schaanning viser, hvordan distinktionen kan afklare modsætningsforholdet imellem Garland og Foucault i spørgsmålet om, hvornår individualiseringstanken satte sig igennem i fængslerne, og han viser endvidere, hvordan det 20. århundredes kriminalpolitiske diskurs støttede sig på en kriminologisk forskning, der havde sin vigtigste forudsætning i det 19. århundredes fængselslaboratorium.

Martina Henzes artikel "Fængslende videnskab: Den internationale Gefängniskunde i det 19. Århundrede" anlægger et videnskabshistorisk blik på vidensproduktionen i fængslerne og handler således ikke direkte om fængsler og fanger, men derimod om John Howard og hans videnskabelige arvtagere, der udviklede *Gefängniskunde* – fængselskundskab – som videnskabelig disciplin. Henze viser, hvordan den i dag stort set ukendte *Gefängniskunde* udviklede sig i tre faser: fra en uformel 'diskursfase', hvor en international kreds af kendere korresponderede og besøgte fængsler, til 'netværksfasen', hvor kenderne udviklede et stadig mere formaliseret transnationalt netværk med egne tidsskrifter og håndbøger, og endelig til 'kongresfasen', hvor bevægelsen etablerede sig som semi-officiel og transnational organisation centreret omkring store internationale kongresser. Denne styrke i transnational udbredelse blev imidlertid også akilleshælen for *Gefängniskunde* som videnskabelig disciplin i det 20. århundredes splittede Europa, hvor de universitære – og dermed nationalt forankrede – discipliner som retsvidenskab og kriminologi overtog scenen.

Derpå følger temaets eneste ikke-originale bidrag: en oversættelse af et interview med Michel Foucault fra 1983 foretaget af F. Ringelheim. Under overskriften "Hvad forstår vi ved at straffe?" ser Foucault tilbage på sit hovedværk *Overvågning og straf*. Foucault genovervejer det problematiske samspil imellem strafferetten og humanvidenskabernes, og introducerer begrebet 'strategisk konfiguration', som åbner vejen for nye studier, der kan indfange de tendenser i den senere fængselspraksis, der ikke lader sig beskrive med hans oprindelige begreb om disciplinære teknikker.

Foucault-interviewet bliver fulgt op med et nyt interview med Foucault-

kenderen Jens Erik Kristensen. Under titlen ”På udkig efter de nye strategiske konfigurationer: Fra disciplinære teknikker til kampen for frihed og sikkerhed” søger Jens Erik Kristensen i samtale med Henrik Borup Nielsen at indkredse, hvori de nye strategiske konfigurationer egentlig består. Kristensen argumenterer for, at Foucault allerede i sine forelæsningsrækker ved Collège de France i årene 1977 til 79 opstiller rammerne for et fornyet studie af straffepraktis i et post-disciplinært samfund. I Foucaults studier af det gryende neo-liberale samfund tegner der sig omridset af en ny strategisk konfiguration, hvor rehabilitering og disciplin er blevet trængt i baggrunden af en ny fokusering på sikkerhed og risikomanagement. Resultatet ser vi i den amerikanske masseindespærring, samt i politiske fænomener som ’war on crime’ og ’war on terror’.

I ”Det interne eksil – Om samtidens amerikanske fængsel” ser Devika Sharma nærmere på den amerikanske masseindespærring, idet hun bruger Foucaults tese fra 1975 om fængslets langsomme overflødiggørelse og hendøen i det disciplinære samfund som afsæt for sin analyse af det postdisciplinære samfund. Uden at dele Jens Erik Kristensens mellemværende med Foucaults senere forfatterskab når Sharma i diskussion med blandt andre Giorgio Agamben, Hardt og Negri, David Garland og Zygmunt Bauman frem til et originalt bud på, hvordan fængslet i masseindespærringens tidsalder fungerer som prisme for en forståelse af samfundet. Hvor det tidligere handlede om afretning af individer, handler det nu om beskyttelse imod risikable eventualiteter, og risikobærende individer, altså risikomanagement. Fængslet i det sen-moderne kontrolsamfund og særligt i masseindespærringens Amerika er således blevet et *internt eksil*, der inkapaciterer en stadig større menneskemængde. Ikke alle grænser annulleres, som i Hardt og Negris tese fra *Imperiet* (2003 [2000]) om det ’glatte rum’, men nogle nedbrydes af hensyn til det neo-liberale samfunds behov for mobilitet, mens andre befæstes for at kontrollere de befolkningslag, der bedømmes at udgøre en risiko for sikkerheden. Den globale ’krig mod terror’ med dens forebyggende fængselslejligheder befæster således blot de forebyggende funktioner, som allerede kendetegner de nationale amerikanske fængsler.

Temaet afrundes med et konkret normativt bud på, hvordan fængselsstraf bør anvendes, så det både er moralsk og retsligt acceptabelt og realistisk i et samfund, hvor fængslets historie ganske vist er historien om en fiasko, men hvor det heller ikke er let at få øje på et alternativ. I artiklen ”Frihedsstraf og indespærring – Hensyn, formål og principper i et idéhistorisk perspektiv” analyserer Peter Scharff Smith, ideologien og historien bag en række typiske rationaler for fængsling. På baggrund af et stort teoretisk og empirisk materiale om rehabilitering, udpresning og den såkaldte ’penal populism’ i USA, konkluderer Scharff Smith, der er forskningsleder ved Institut for Menneske-

rettigheder, at baggrunden for fængsling i en moderne retsstat bør være en rettighedsbaseret tankegang, hvor fængsling i lyset af sine veldokumenterede skadevirkninger kun bør anvendes som en sidste udvej, og hvor fængselsregimet bør indrettes med henblik på at krænke den fængsledes og den fængsledes pårørendes rettigheder mindst muligt.

SLAGMARKS Intermezzo udgør denne gang et lille sidetema om den moderne terrorismes sprog. Idéhistorikeren Mikkel Thorup har gravet en temmelig bizar og stærkt underholdende tekst fra 1853 frem og oversat den til dansk. Det drejer sig om ”Mord og frihed – et bidrag til Geneves ’fredsliga” af Karl Heinzen, en tysk revolutionær, der sandsynligvis havde været overladt helt til historiens glemsel, hvis det ikke var fordi Marx og Engels i sin tid havde brugt blæk på at latterliggøre ham som en ignorant småborger. I teksten fremstår Heinzen som en temperamentsfuld republikaner med mange originale og blodige idéer til, hvordan de herskende fyrster og deres lakajer kan bringes til fald.

I den efterfølgende analyse under titlen ”Fra tyranmord til terrorisme: Karl Heinzens ’Mord og Frihed’ og den moderne terrorismes sprog” påpeger Mikkel Thorup, at Heinzens tekst kan bruges som prisme til at forstå overgangen fra en tradition for tyranmord, der var rettet imod et specifikt individ, til en terroristisk tradition, der forsøger at ramme et abstrakt system og dets repræsentanter. Heinzen befinder sig stadig i traditionen for tyranmord, men prøver at applicere denne tradition på den moderne æras stadig mere bureaukratiserede magt. I den mislykkede fastholdelse af traditionen for tyranmord peger Heinzens pamflet frem imod den moderne terrorismes sprog.

I anmeldersektionen er der foruden den sædvanlige mangfoldighed af aktuelle udgivelser også enkelte anmeldelser med relation til hovedtemaet.

God læselyst!

På redaktionens vegne

Henrik Borup Nielsen

Noter

¹ Eksempler på kritiske internetsider om det amerikanske fængselsystem:

- www.prisons.org
- www.prisonactivist.org
- www.hrw.org/legacy/reports/2000/supermax/
- www.prisonpolicy.org
- www.criminaljusticeforum.com
- www.november.org

Andre relevante hjemmesider:

Den amerikanske fængselsindustri's interesseorganisation, American Correctional Association, samt to af industriens private aktører:

- www.aca.org
- www.correctionscorp.com
- www.g4s.com/usw

Fængselsstatistik:

- 'World Prison Population List' – www.aic.gov.au/stats/other/wpl.html

Litteratur

Foucault, Michel (2003 [1972]): *Galskabens historie i den klassiske periode*, Frederiksberg: Det lille Forlag

Foucault, Michel (2002 [1975]): *Overvågning og straf*, Frederiksberg: Det lille Forlag

Garland, David (red.) (2001): *Mass Imprisonment – Social causes and Consequences*, Wiltshire: Sage Publications.

Hardt, Michael & Negri, Antonio (2003 [2000]): *Imperiet*, København: Informations Forlag.

Hersh, Seymour (2004): *Chain of Command – the road from 9/11 to Abu Ghraib*, London, Penguin Books Ltd.

Sharma, Devika (2008): *Amerikanske fængselsbilleder*, Ph.d.-afhandling udgivet af Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet